

HỒ TÂY TRONG CHIẾN LƯỢC PHÁT TRIỂN BỀN VỮNG THÀNH PHỐ HÀ NỘI

TS Phạm Sỹ Liêm và ThS Nguyễn Hồng Hạnh
Tổng hội Xây dựng Việt Nam

Hà Nội – Thành phố Hồ

Thủ đô Hà Nội có nhiều danh xưng như “Thành phố vì hoà bình” (UNESCO tặng năm 1999), “Thủ đô anh hùng” (Chủ tịch nước tặng năm 2000), nhưng ít ai biết Hà Nội còn là một trong khoảng một tá đô thị trên thế giới được mệnh danh là “Thành phố Hồ” (City of Lakes) nhờ có nhiều hồ, như Darmouth (Canada), Hyderabad (Ấn độ), Minneapolis (Hoa Kỳ), Benoni (Nam Phi) v.v.

Ấn tượng Hà Nội để lại cho du khách không chỉ là “ba sáu phố phường”, xe máy, chùa chiền và kiến trúc thuộc địa... mà còn là cây xanh và mặt nước. Martin Rama, một chuyên gia Ngân hàng Thế giới từng sống 7 năm ở Việt Nam, mới đây đã viết những dòng đầy cảm xúc: *“Với những hàng cây chạy quanh hồ, trên những lối đi nhỏ, hoặc đôi khi là những rặng liễu yên bình thả bóng, hồ nước khiến bức tranh phong cảnh của các khu dân cư quanh hồ thêm duyên dáng... Người già say sưa tập thái cực quyền mỗi sáng sớm khi sương vừa tan. Chiều xuống, hồ nước là nơi mời gọi người ta dừng chân ngồi uống chén trà, thanh thảo, tạm xa cái ồn ào náo nhiệt của thành phố. Và đối với rất nhiều người dân Hà Nội, bờ hồ cũng là nơi họ thì thầm với nhau những lời yêu đầu tiên, trong làn gió thơm mùi hoa sữa”¹.*

Trong số hàng trăm cái hồ ngày trước mà nay chỉ còn lại vài chục, nổi tiếng nhất và được cả nước biết đến là Hồ Hoàn Kiếm và Hồ Tây. Hồ Hoàn Kiếm xinh xắn là viên ngọc quý tại trung tâm Hà Nội từ khi còn là Thăng Long, nay được trau chuốt ngày càng đẹp đẽ. Còn Hồ Tây rộng lớn, trước đây ở sát mép nội thành, từ khi thành lập các Quận Tây Hồ (1995), Cầu Giấy (1996), Long Biên và Hoàng Mai (2003), Hà Đông (2008) rồi mới đây là hai Quận Từ Liêm Bắc và Nam (2013), thì đã lọt vào giữa khu đô thị trung tâm và được đầu tư xây dựng đường và hạ tầng ven bờ. Cầu Nhật Tân, một cây cầu đẹp với năm cột dây văng sắp thông xe, là công trình kết nối cảnh quan Sông Hồng với cảnh quan Hồ Tây. Trong tương lai, tuyến đường trục Hồ Tây - Ba Vì còn kết nối cảnh quan Hồ Tây với vùng núi Ba

¹ Martin Rama. *Hà Nội, một chốn rong chơi*. Nhã Nam-Thế giới. 2014

Vì, một không gian đặc sắc của Hà Nội mở rộng (H.1). Vậy Thành phố Hà Nội nên làm gì để chuyển đổi Hồ Tây rộng hơn 500 ha từ một tài nguyên quý hiếm thành tài sản có giá trị tạo vốn phát triển trong kỷ nguyên mới của mình?

H.1 Tuyến trục Hồ Tây - Ba Vì

Cuối thế kỷ trước, đối mặt với thực trạng một nửa nhân loại sắp vào sống trong đô thị, Ngân hàng Thế giới đã tích cực hậu thuẫn cho Chiến lược phát triển đô thị bền vững, gọi tắt là CDS, rồi đến năm 2009 tại Singapore, Ngân hàng lại đề xướng Chiến lược đô thị mới với cách tiếp cận hướng tới sự bền vững về sinh thái và kinh tế, gọi là Sáng kiến Các Đô thị Eco². Trong “Lời nói đầu cho Việt Nam” của cuốn sách “Các thành phố Eco²” bản tiếng Việt ra đời nhân dịp này, có nêu nhận xét: “*Quá trình chuyển đổi đô thị quan trọng tại Việt Nam trùng hợp với sự chuyển đổi lớn trong quan điểm toàn cầu về phát triển đô thị... Các quốc gia đang ở giai đoạn đầu của quá trình đô thị hóa như Việt Nam có một lợi thế lớn để tăng trưởng một cách thông minh hơn và tốt hơn - bằng việc áp dụng một số chiến lược có tác động mạnh..., đồng thời tránh những sai lầm tốn kém mà nhiều nước khác đã phạm phải*”². Quả vậy, chỉ riêng trong vấn đề phát huy vai trò của Hồ Tây trong quy hoạch tổng thể Thành phố Hà Nội đến 2030, tầm nhìn đến 2050, và nhất là khi xây dựng Chiến lược đô thị bền vững cho Hà Nội, chúng ta có thể tham khảo rất nhiều kinh nghiệm quốc tế bổ ích.

² Hiroaki và nnk. Các thành phố Eco²-Các đô thị sinh thái kiêm kinh tế. Ngân hàng Thế giới. 2010

Kinh nghiệm quốc tế trong tôn tạo cảnh quan hồ trong đô thị

Nói chung, hồ là không gian công cộng trong đô thị và thường gắn với các loại công viên để tạo ra cảnh quan đặc sắc của không gian đô thị. Các nước có rất nhiều kinh nghiệm thành công về tôn tạo cảnh quan hồ trong đô thị, chẳng hạn kinh nghiệm xây dựng nhiều hồ lớn nhỏ trong Công viên Trung tâm rộng 500 ha nổi tiếng thế giới tại khu Manhattan của New York (H.2a), cũng như bài học phát triển Tây Hồ thành phố Hàng Châu³ rộng 639 ha thành Danh thắng Văn hóa Thế giới (World Cultural Landscape) được UNESCO ghi nhận năm 2011 (H.2b), đều rất bổ ích cho quy hoạch phát triển Hồ Tây. Đồ án Thành phố (City Plan) hướng ra Hồ Burley Griffin của Thủ đô Canberra nước Úc năm 2013 (H.2c) có thể giúp nhiều ý tưởng mới mẻ cho quy hoạch nội thành Hà Nội hướng về Hồ Tây, một thắng cảnh tuyệt vời gắn kết với nhiều di sản văn hóa và lịch sử.

H.2a: Công viên trung tâm Manhattan

³ Trung Quốc có khoảng mười hồ cùng tên Tây Hồ, trong số đó Tây Hồ Hàng Châu là nổi tiếng nhất.

H.2b: Tây Hồ thành phố Hàng Châu

H.2c: Hồ Burley Griffin của Thủ đô Canberra nước Úc

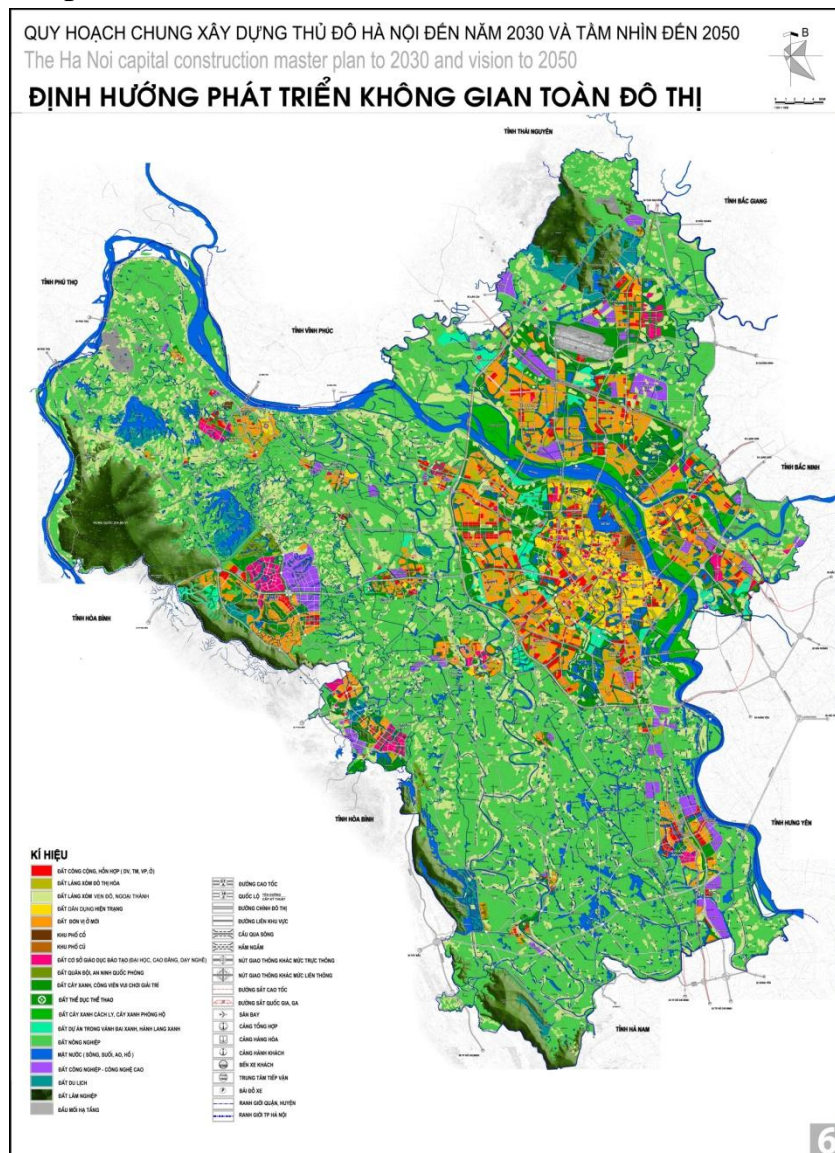
Kinh nghiệm thế giới cho thấy hồ là không gian công cộng cho phép con người sống trong đô thị chật hẹp đầy cao ốc bị “thiếu chân trời” có dịp mở rộng tầm nhìn ra xa, và cũng là không gian hòa hoãn cho các loại “xung đột” trong đô thị, đồng thời là nơi có môi trường sinh thái trong lành. Hồ và công viên quanh nó còn giúp bảo vệ đa dạng sinh học trong đô thị. Khi hồ có nhiều di sản lịch sử và văn hóa vật thể và phi vật thể thì càng giúp làm giàu thêm bản sắc đô thị, làm sâu sắc cảm nhận nơi chốn cho du khách và bồi dưỡng niềm tự hào cũng như cảm nhận quy thuộc của người dân sở tại. Cuối cùng, hồ không chỉ góp phần nâng cao chất lượng sống đô thị mà còn đóng góp vào sự phồn vinh của đô thị nếu biết khai thác

một cách thông minh kinh tế du lịch và giá trị đất đai khu vực quanh hồ, và như vậy hồ có thể là nhân tố quan trọng giúp nâng cao năng lực cạnh tranh đô thị.

Tóm lại, đối với quy hoạch phát triển và khai thác không gian hồ cần có cách tiếp cận tổng thể, tích hợp.

Hồ Tây trong Quy hoạch chung Thành phố Hà Nội

Trong Quy hoạch chung Hà Nội đến 2030, tầm nhìn đến 2050, Hồ Tây ở vào vị trí trung tâm của khu đô thị trung tâm (H.3), vì vậy có vai trò đặc biệt quan trọng trong Chiến lược phát triển đô thị Hà Nội.

H.3 Quy hoạch chung Hà Nội đến 2030

Trước tiên, Hồ Tây là không gian công cộng rộng lớn đặc sắc của Hà Nội mở rộng mà các nhà quy hoạch cần nghiên cứu tận dụng.

Ebenezer Howard (1850-1928) trong cuốn sách nổi tiếng “Các thành phố vườn của ngày mai”(1908) từng viết: “*Thành phố cũng như một cây hoa, một thân cỏ hay một động vật, trong mỗi giai đoạn lớn lên đều phải giữ được tính thống nhất, hài hòa và hoàn chỉnh. Kết quả phát triển quyết không được làm tổn hại tính thống nhất mà phải làm cho càng hoàn mỹ hơn; quyết không được làm tổn hại tính hài hòa mà phải làm cho càng hòa hợp hơn; tính hoàn chỉnh của kết cấu ban đầu phải được dung hợp trong tính hoàn chỉnh của kết cấu thời kỳ xây dựng sau*”. Các không gian công cộng rộng lớn chính là bộ khung bảo đảm tính thống nhất, hài hòa và hoàn chỉnh của đô thị. Để đạt yêu cầu đó thì không gian công cộng phải có **tính hệ thống**, bao gồm không gian công cộng trung tâm, cấp khu vực và phân tán, đồng thời phải bảo đảm **tính liên tục** thông qua các hành lang xanh (green corridors) và con đường xanh (greenways) mà có người đã phân thành 3 loại tuyến về giải trí, sinh thái và văn hóa lịch sử, nhằm tạo ra hình ảnh hoàn chỉnh cho đô thị. Tính liên tục của không gian xanh không chỉ nâng cao chất lượng sống của con người mà còn rất cần thiết cho việc gìn giữ môi trường sinh thái tự nhiên nhằm bảo đảm tính đa dạng sinh học đô thị.

Hồ Tây ở trung tâm cùng với Sông Hồng bây giờ chảy giữa lòng Hà Nội, tạo nên cảnh quan nước và không gian xanh tuyệt vời của Thủ đô hiện đại, đáp ứng được các đòi hỏi đối với không gian công cộng. Du khách đi từ phía Bắc vào nội thành qua Cầu Nhật Tân (và trong tương lai có thể còn có Cầu Tứ Liên) sẽ có cơ hội cảm nhận được những nét đặc thù của không gian rộng lớn này ở tầm chim bay! Nhìn rộng hơn, không gian xanh Hồ Tây - Sông Hồng còn liên kết với các con đường xanh dọc các kênh nội thành, với các hành lang xanh Sông Nhuệ và Sông Đáy, và với các mảng xanh Ba Vì và Sóc Sơn-Tam Đảo để tạo thành bộ khung không gian xanh của toàn bộ nội ngoại thành Hà Nội.

Nhưng không chỉ có thế! Hồ Tây với nhiều tên gọi trong quá khứ như Đầm Xác Cáo, Hồ Kim Ngư, Hồ Lãng Bạc, Hồ Dâm Đàm, còn có di sản văn hóa - lịch sử vật thể và phi vật thể phong phú. Nếu các giá trị cảnh quan và di sản văn hóa - lịch sử của Hồ Tây được tôn tạo và khai thác thỏa đáng thì đây sẽ là một trung tâm giải trí và du lịch nổi tiếng trong và ngoài nước không kém gì Tây Hồ Hàng Châu (TQ) mỗi năm đem lại cho ngành du lịch thành phố này trên một tỷ nhân dân tệ (trên 3000 tỷ đồng Việt Nam). Mà muốn vậy thì không gian công cộng Hồ Tây phải trở thành một “nơi chốn” (place) thú vị và sống động.

Phát triển Hồ Tây thành danh thắng văn hóa quốc gia

Danh thắng là cảnh quan nổi tiếng. Cảnh quan văn hóa được UNESCO định nghĩa là sản phẩm của sự tương tác giữa con người với thiên nhiên, chẳng hạn ruộng bậc thang ở Sa Pa. Cảnh quan văn hóa đô thị (urban cultural landscape) là cảnh quan thiên nhiên đã hội nhập vào không gian công cộng đô thị, thể hiện kết quả tương tác qua thời gian của con người với nơi chốn, chẳng hạn Hồ Hoàn Kiếm. Không gian công cộng là một loại “không gian kiến trúc”, mà theo phân tích của kiến trúc sư Na Uy C. Norberg-Schulz (1926 - 2000) thì thực chất của nó là nơi chốn, tức là “nơi đứng chân”, “nơi định cư” mà con người cần định hướng và cảm nhận được. Cách tiếp cận “tạo nơi chốn” (placemaking) được các kiến trúc sư cảnh quan và các nhà quy hoạch sử dụng rộng rãi từ thập kỷ 70 thế kỷ trước để tạo lập các không gian công cộng như vườn hoa, quảng trường, công viên, đường phố và mép nước thú vị có sức thu hút. Trong đô thị, cảnh quan đổi thay rất nhanh theo vị trí của người đứng nhìn hay đi dạo, do đó cảnh quan trở thành một trải nghiệm các cảm nhận và cảm xúc phong phú đối với nơi chốn. Vì vậy, địa tiêu (landmarks) giúp định hướng, tính đa dạng để lôi cuốn, các đặc trưng đặc thù dễ ghi sâu vào ký ức, đó là những nhân tố mà người tạo lập nơi chốn đặc biệt quan tâm.

Nơi chốn không chỉ bao gồm các giá trị vật thể về môi trường thiên nhiên và nhân tạo, mà còn chứa đựng nhiều nội dung phi vật thể. Các giá trị vật thể và phi vật thể này tạo thành “tinh thần/ tâm hồn nơi chốn”^{4,5} (spirit/soul of place) độc đáo, khiến ai đến đó cũng có được “cảm nhận nơi chốn” (sense of place) sâu sắc. Tuyên bố Québec về Bảo tồn Tinh thần Nơi chốn⁶ của Hội đồng Quốc tế về các Di tích và Di chỉ (ICOMOS) có đoạn: *“Thừa nhận rằng tinh thần nơi chốn được tạo ra bởi các nhân tố vật thể (địa điểm, nhà cửa, cảnh quan, tuyến đường, đồ vật) cũng như phi vật thể (ký ức, chuyện kể, văn bản, liên hoan, lễ hội, tri thức truyền thống, hoa văn, màu sắc, hương vị v.v.) góp phần đáng kể làm nên nơi chốn và đem tinh thần đến cho nó, chúng tôi tuyên bố rằng di sản văn hóa phi vật thể mang lại ý nghĩa phong phú hơn và đầy đủ hơn cho di sản như một thực thể, và phải được đưa vào mọi pháp quy liên quan tới di sản văn hóa và mọi dự án bảo tồn và trùng tu các di tích, di chỉ, cảnh quan, tuyến đường và các bộ sưu tập đồ vật... Vì tinh thần nơi chốn là một quá trình tái thiết liên tục nhằm đáp ứng nhu cầu đổi thay và giữ tính liên tục của cộng đồng, chúng tôi cho rằng nó có thể biến đổi theo thời gian và từ*

⁴ C. Norberg-Schulz. *Genius Loci, Toward a Phenomenology of Architecture*. Rizzoli, New York, 1980.

⁵ Patricia M. O'Donnell. *Urban cultural Landscapes & the Spirit of Place*. ICOMOS QUEBEC 2008

⁶ ICOMOS. *Québec Declaration on the Preservation of the Spirit of Place*. 2008

nền văn hóa này sang nền văn hóa khác tùy theo thực tế của việc kỷ niệm, và rằng mỗi nơi chốn có thể có một số tinh thần được chia sẻ cho các nhóm người khác nhau”.

Đề Hồ Tây góp phần đặc lực vào phát triển Hà Nội theo định hướng thành phố sinh thái kiêm kinh tế thì nó phải được xây dựng thành Danh thắng Văn hóa đô thị quốc gia, rồi hướng tới mục tiêu xa hơn nữa.

Ban Thường vụ Thành ủy Hà Nội trong Thông báo số 133-TB/TU ngày 8/5/2009 đánh giá “*Hồ Tây là thắng cảnh thiên nhiên đặc biệt quý giá, gắn với nhiều di sản lịch sử, văn hóa có giá trị của Thủ đô và đất nước. Do vậy việc tăng cường công tác quản lý nhằm bảo vệ và phát huy các giá trị về văn hóa, lịch sử, cảnh quan thiên nhiên Hồ Tây và xây dựng Quy định về quản lý Hồ Tây có ý nghĩa quan trọng...Nhất trí phân cấp cho Quận Tây Hồ quản lý toàn diện Hồ Tây và thành lập Ban quản lý Hồ Tây trực thuộc Quận Tây Hồ...*”. Tiếp đó, UBND TP Hà Nội ra Quyết định số 92/2009/QĐ-UBND ban hành Quy định về quản lý Hồ Tây với các nội dung quản lý môi trường nước, môi trường khí, các chất thải, rác thải, hệ thống hạ tầng, quy hoạch và kiến trúc, nuôi trồng thủy sản, các hoạt động kinh doanh dịch vụ văn hóa, thể thao, du lịch và vui chơi giải trí, hoạt động của các phương tiện thủy và cứu hộ trên Hồ Tây.

Nhưng các quy định trên chỉ mới đề cập đến quản lý hiện trạng. Nếu có chủ trương nâng Hồ Tây lên tầm danh thắng đô thị quốc gia thì hiển nhiên còn phải làm rất nhiều việc, mà việc đầu tiên là lập danh mục đầy đủ các giá trị vật thể và phi vật thể để đưa chúng vào quy hoạch phát triển dài hạn và lập Chương trình hành động. Còn dự án đầu tư xây dựng đầu tiên chắc hẳn là dự án nạo vét Hồ, vì qua thời gian hồ nào rồi cũng bị bồi lắng và cạn dần. Vấn đề làm gì với lượng bùn đất rất lớn được nạo vét, chẳng hạn để đắp đảo nhân tạo hay một số đường đi dạo v.v., nên được các nhà quy hoạch tính đến. Việc khôi phục các cảnh quan nổi tiếng như Rừng Trúc Nghi Tàm, Rừng Bàng Yên Thái hay Sâm cầm rợp bóng⁷ cần đến sự trợ giúp của các chuyên gia khôi phục sinh thái (ecological restoration)... Tóm lại, Dự án phát triển Danh thắng Hồ Tây đến năm 2030 sẽ là một dự án tổng thể và tích hợp cấp quốc gia, cần huy động nguồn lực tài chính lớn từ mọi thành phần kinh tế và kiến thức của nhiều loại chuyên gia. Chúng tôi tin rằng Dự án có tính khả thi cao nếu Thành phố quyết tâm, Nhà nước hậu thuẫn, Nhân dân đồng lòng và Chuyên gia nhập cuộc.

⁷ Từ 2005 chim sâm cầm không bay về Hồ Tây nữa!

Kết luận

Để thoát khỏi bẫy thu nhập trung bình, nước ta cần có những phương thức sáng tạo đột phá để phát triển đất nước. Dự án phát triển Hồ Tây gắn với phát triển Sông Hồng chính là một trong những dự án đột phá của Thủ đô Hà Nội trong Kế hoạch Hành động nhằm thực hiện Quy hoạch chung đến năm 2030, góp phần đưa thành phố tiến vào thời kỳ phát triển mới coi trọng cả lượng và chất. Chính lúc này là thời điểm thích hợp để chúng ta đề xuất ý tưởng Dự án Hồ Tây với lãnh đạo Thành phố và Chính phủ, vì nếu được chấp thuận thì mới kịp chuẩn bị để đưa vào kế hoạch 5 năm 2016-2020./.

Ngày 8/9/2014